

ב

תפילת ותיקין ביחיד

(תגובה למאמר "תפילת שחרית כותיקין", שם: עמ' 121)

א. בירור דעת הגר"א האוסר להתפלל "ותיקין ביחיד"

לגבי דיון תפילת "ותיקין" ביחיד, נמסר ב"מעשה רב" (סי' כה): "להתפלל שחרית כותיקין, ובלבד עם מנין עשרה דוקא".

בסידור הגר"א (מהרו" הנגלה והנסתר – ירושלים תרנ"ה, ד"צ תשל"ב) העיר על כך ר"נ הירץ זצ"ל מיפו, (עמ' מג): "צ"ע דבגמ' מוכח דאפי' בלא עשרה צריך לעשות כותיקין, דאמרינן (ברכות כב: במשנה) 'ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה וכו'". ומוקמינן לה בגמ' (כה:): כותיקין, ושם לא היה עשרה, דהא מסיים יתכסה במים ויקרא.

וצריך לומר דכונתו [של הגר"א ב"מעשה רב"] בגוונא דמתפלל בבהכנ"ס, דאסור שם להקדים תפילתו לתפילת הצבור, אם לא שמתפלל בעשרה, דצבורא בתר צבורא לא אכפת לן. וקאמר כאן דאפילו אם רוצה להתפלל כותיקין לא יתפלל בבהכנ"ס ביחיד, אבל עם עשרה מותר ומצוה, כנ"ל. עכ"ל.

ודבריו בפיו דברי ה"מעשה רב" אינם מחוורים, כי כל מה שהודגש במעש"ר הוא לגבי תפילה בעשרה דוקא, דהיינו ענין תפילה בצבור המובא בגמ' (ח.), ואילו לפי פיו כל הענין הוא האיסור להקדים תפילתו ביחיד לתפילת הצבור, שהוא ענין שונה המובא בגמ' (שם כה:), ולא הזכיר כאן כלל.

ונראה שאם היה רואה את הנוסח של "תוספת מעשה רב" (ד"צ י-ם תרנ"ו), וראי שלא היה מתרץ כך. וזהו הנוסח: "להתפלל כותיקין ובציבור, וחלילה להתפלל ביחידות". ברור מכאן שההדגשה היא על תפילה בציבור, ולא על הקדמת תפילתו לצבור (וכן העיר על כך כותב המאמר, שם עמ' 123).

וכן נמסר מר"ח מוולוז'ין ב"כתר ראש" (סי' כ): "ישתדל להתפלל בבהכנ"ס ובצבור, ואמר שמיום עומדו על דעתו לא התפלל רק בצבור וכו'".

(וכן מובאים סיפורים נפלאים על הקפדתו של הגר"א להתפלל במנין – עי' ס' "עליות אליהו")

ב. רחיית ראיית המתירים "ותיקין ביחיד"

עיקר ראיית המתירים "ותיקין ביחיד" היא מהגמ' (שם, כב:) "ירד לטבול וכו'" (הובאה לעיל סי' א, בדברי ר"ג הירץ מיפו).

ונראה לכאור כך:

חשיבות תפילה בציבור

כל ענין התפילה תיקנו חז"ל בעיקר בציבור, כמו שמורה על כך גוסס לשון התפילה שכולו בלשון רבים, ונא' על צרכי כלל ישראל, ורק מתוך כך יכול אדם פרטי לבקש על צרכיו הפרטיים (עי' דרשת מהר"ח).

וכמ"ש במש' במגילה (כג:): "אין פורסין על שמע, ואין עוברין לפני התיבה כו' פחות מעשרה". ובגמ' שם: "ונקדשתי בתוך בני כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה". כי זהו גדר התפילה שתהיה בצבור של "עדה" שהיא עשרה. ומתוך כך ישנם גם את כל המעלות של המתפלל בצבור:

כמ"ש הגמ' שם (ו): "עשרה שמתפללים שכינה עמהם" וכו', ושם (ח): "אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללין" (ולגירסת הרי"ף והרא"ש: "אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבהכנ"ס, כו'). וכן: "אין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים" כו', וכן "כל העוסק בתורה וכו', ומתפלל עם הצבור... כאילו פדאני לי ולבני", כו'.

וכן שם (מז:): מסופר שר' אליעזר שחרר את עבדו בשביל מנין עשרה, וביטל עשה בשביל "מצוה דרבים".

כל המאמרים האלו מורים שתפילה תוקנה לכתחילה בציבור, וכל תפילת היחיד היא בדיעבד, (ובתשו' הב"י תפילת היחיד נקראת תפילת "ערער").

והנה כל מעלותיה של תפילה בציבור הוא דוקא כאשר הצבור מתפללין בזמן, שזהו גדר התפילה ומצבה הנורמלי, שיתפלל בזמנה ובעשרה. אבל אחר הזמן אין לתפילה זו כבר גדר תפילה, ולכן ודאי עדיף שיתפלל בזמנה וביחיד (ר' יונה ורא"ש, שו"ע סי' צ סק"י).

הסבר משנת "בעל קרי"

במשך זמנה של ק"ש-שחרית ישנה מחלוקת תנאים במשנה (ט:), ר' אליעזר אומר עד "הנץ החמה", ולר' יהושע עד ג' שעות.

ברור הוא הדבר שלפי שניהם כאשר כלה והולך זמן ק"ש (או תפילה) בודאי עדיף שיקרא או יתפלל במציאות של דיעבד, דהיינו ביחיד, ולא שיעבור הזמן, ואז כבר לא יהא כלל דין ק"ש ותפילה, אפי' בדיעבד.

מסיבה זו לשיטת ר' אליעזר שסובר שזמן ק"ש הינו רק עד "הנץ החמה", כאשר מדובר על בעל קרי שחייב לטבול, בודאי עדיף שיטבול ויקרא ק"ש אפי' ללא תפילין (למרות שמעיד עדות שקר - עי' שם יד:), מאשר יעבור בכלל זמן ק"ש. זוהי כונת המש' שם (כב:): לגבי בעל קרי, אך אין המשנה מדברת כלל לגבי תפילה בציבור. וגם לפי דעת ר' אליעזר שאמנם מותר לו לקרא ק"ש אפי' רק בכיסוי מים, וללא תפילין ובלי לסמוך גאולה לתפילה - אך תפילת שמו"ע יהא צריך להתפלל בציבור. וכל זה משום שלפי

שיטתו יעבור זמן ק"ש, אך תפילה שנמשך זמנה יתפלל כרינה הרגיל בציבור.

ואפי' אם נאמר שלר' אליעזר קורא ק"ש ואף סומך אותה לתפילה, וכל זה ביחיד – אין בכך להוכיח כלום לגבי תפילת ותיקין שבשיטת ר' יהושע. כי ודאי שפשט המשנה הוא כר' אליעזר, ולכן הותר לו לקרוא ק"ש בתנאים כאלו וביחיד, כדי שלא יעבור הזמן כמ"ש לעיל. אך לשיטת ר' יהושע שכל תפילת ותיקין זה רק למצוה מן המוכרח משום "יראוך עם שמש", בודאי שאין לדחות משום כך תפילה בציבור (וכן הפסק בשו"ע לגבי ותיקין ואילו תפילה בציבור זה חובה – סי' צ, סעי' ט).

ומש"כ הגמ' (כה:): "אפי' תימא ר' יהושע, ודילמא כותיקין" – זהו רק בדרך דחיה בגלל פסק שמואל (י:): שפסק כר' יהושע. ורוצה הגמ' להוכיח שלכאורה רבי סתם ההלכה במפורש כר' אליעזר, (וכן פי' רש"י שם: "לימא סתמא כר' אליעזר, והלכה כמותו"). ודוחה הגמ': "ודילמא כותיקין" – זאת אומרת שפשט המש' נשאר כר' אליעזר, אך אין להוכיח מכאן במפורש שרבי סתם ההלכה כמותו, כי אפשר לדחוק ולהעמיד כותיקין לר' יהושע. ומ"מ כבר כתבנו שאין להוכיח כלום לענין תפילת יחיד כותיקין.

גם לשיטת ר"ת שמסביר שמעלתה של תפילת "ותיקין" משום שהיא עת רצון, אין שום שייכות שתבוא במקום "עת רצון" של תפילה בצבור, כמ"ש לעיל שכל גדר התפילה לכתחילה הוא בציבור, ומתוך כך מעלותיה המיוחדות, אך אין מעלותיה באות כתחליף לגדרה העצמי.

(וצע"ק מדוע הביא ה"משנה ברורה" שם ב"באור הלכה" (ס' נח) רק את דעת המתירים יחיד בותיקין, ולא הביא דעת האוסרים ודברי הגר"א ב"מעשה רב", ובהק' כתב: "הגר"א ז"ל שהוא אורן של ישראל ויתר שהכל תלוי בו, וכדאי להכריע הדבר". ואולי לא סמך על הנמסר במעש"ר, ואכהמ"ל)